

Małgorzata Jas

**Gdy szkolne prawo nie wystarcza –
– jak przestrzec uczniów
przed demoralizacją i przestępczością**

SCENARIUSZ 2

Temat: Gdy szkolne prawo nie wystarcza – jak przestrzec uczniów przed demoralizacją i przestępczością.

Szanowni Państwo

W budowaniu właściwego klimatu wychowawczego bezpiecznej szkoły ogromną rolę odgrywa również kształtowanie świadomości prawnej uczniów. Proponuję Państwu scenariusz szkolenia, którego głównym **celem jest zachęcenie nauczycieli do poszukiwania i wykorzystywania skutecznych sposobów kształtowania świadomości prawnej uczniów, przygotowania ich do funkcjonowania w państwie prawa.** To niełatwe zadanie, zważywszy, że najważniejszym zadaniem nauczyciela i szkoły jest przygotowanie ucznia do tego, aby radził sobie... bez nauczyciela i szkoły.

Zajęcia będą jednocześnie okazją do uświadomienia nauczycielom potrzeby rozszerzenia swojej wiedzy z zakresu prawa o przepisy spoza zestawu prawa wewnątrzszkolnego. Na ogół ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich zna dokładniej szkolny pedagog, od niedawna być może także koordynator do spraw bezpieczeństwa w szkole. Tymczasem okazuje się, że zapisy u.p.n. są istotne w radzeniu sobie w wielu szkolnych sytuacjach kryzysowych.

W scenariuszu wykorzystuję materiały autorstwa młodych ludzi – uczniów II LO w Elblągu. Film, stworzony przez licealistów, oglądała młodzież w województwie świętokrzyskim – budzi gorące emocje, pobudza do refleksji, obala stereotypy myślowe. Sprawia, że mówienie o konsekwencjach łamania prawa staje się ciekawe i w niczym nie przypomina stereotypowych „pogadarek” pedagogicznych.

W prezentowanym scenariuszu wykorzystuję także inne, dostępne w internecie źródła informacji o prawnych aspektach trudnych sytuacji, często zdarzających się w szkole. Znakomity „Przewodnik po wybranych przepisach prawnych w sprawach nieletnich zagrożonych demoralizacją i przestępczością” opublikowano w 2004 r. nie jest jeszcze w szkołach powszechnie znany. Podobnie jak zawartość stron internetowych wojewódzkich komend policji czy komend miejskich z poszczególnych regionów – a tam właśnie można często znaleźć interesujące materiały, przydatne w procesie edukacji prawnej uczniów.

Prezentowane Państwu pomysły na szkolenie dla nauczycieli sprawdziły się w pracy z uczestnikami szkoleń grantowych Świętokrzyskiego Kuratora Oświaty „Kształtowanie świadomości prawnej społeczności szkolnej”. Na zajęciach, realizowanych jesienią 2007 r. udało się nie tylko pobudzić uczestników do namysłu nad jakością prawa wewnątrzszkolnego w macierzystych placówkach, ale także wyzwolić wiele twórczych pomysłów na przeprowadzenie lekcji, zajęć pozalekcyjnych oraz niestereotypowych spotkań z rodzicami. Uczestnicy szkoleń zwracali też uwagę na możliwości pozyskiwania środków z EFS na realizację szkolnych projektów z dziedziny edukacji prawnej. Treści zajęć okazały się nie tylko atrakcyjne, ale – co ważniejsze – potrzebne w codziennej pracy wychowawczej. Szczególnie cenne okazało się uzupełnienie treści dotyczących „twardego” prawa kontekstem etycznym. Po realizacji scenariusza „Gdy szkolne prawo nie wystarcza – jak przestrzec uczniów przed

demoralizacją i przestępczością” łatwiej jest dostrzec konsekwencje określonych czynów, popełnianych – świadomie lub nieświadomie – przez uczniów i w sposób rzeczowo przedstawić je młodym ludziom. Trudniej zaś – na szczęście – „ferować szkolne wyroki” w odniesieniu do tzw. trudnych wychowanków. Każda sprawa, za którą stoi uczeń, jest inna, każda wymaga indywidualnego podejścia, innych form wsparcia, innego rodzaju interwencji. Jestem przekonana, że do podobnych wniosków dojdziecie Państwo po przeprowadzeniu zajęć z nauczycielami w swoich szkołach/placówkach oświatowych.

Proponowane szkolenie należy przeprowadzić w pracowni komputerowej, w której uczestnicy będą mieli możliwość korzystania z internetu podczas pracy grupowej.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

SESJA I **Nieletni – czy bezkarny ?** (orientacyjny czas 2 x 45 minut)

Cele:

- zapoznanie uczestników z powszechnie dostępnymi materiałami, które mogą być wykorzystywane w procesie edukacji prawnej młodzieży,
 - poszerzenie wiedzy na temat wybranych przepisów regulujących odpowiedzialność prawną nieletnich.
1. Zaprezentuj uczestnikom temat i cele spotkania. Wprowadź ich w problematykę zajęć - zapisz na plakacie zdanie: *Prawo jest jak...* i poproś, aby każdy je dokończył. Stwórz mapę skojarzeń - zapisuj podawane wyrazy i wyrażenia, starając się grupować na mapie podobne stwierdzenia/ hasła. Podsumuj ćwiczenie, zwracając uwagę na typowe dla grupy postrzeganie prawa.
 2. Podkreśl rolę świadomości prawnej społeczeństwa, znaczenie świadomości prawnej młodego pokolenia, nauczycieli, rodziców. Zwróć uwagę na negatywne skutki nieznamienia przepisów prawa. Na zakończenie możesz zacytować chińskie przysłowie „*Prawo jest jak ogrodzenie. Lew przeskoczy, wąż się prześlizgnie, a bydło stoi i ryczy*”. Zastanówcie się wspólnie, jak daleko od wymowy tego przysłowia znalazły się skojarzenia uczestników. Możesz również zadać uczestnikom pytanie: jak dokończyliby to zdanie ich uczniowie? Jak oni postrzegają prawo?
 3. Zaproś uczestników do obejrzenia filmu „*Życie jest jedno-to nie gra*”. Przedstaw im wcześniej historię tego obrazu. Film jest wynikiem współpracy Komendy Miejskiej Policji w Elblągu z klasą medialną tutejszego II Liceum Ogólnokształcącego. Reżyser i autor scenariusza – podinspektor Roman Krawczyński, obecnie na emeryturze, przez wiele lat był kierownikiem policyjnej izby dziecka. Młodzi bohaterowie filmu są – jak mówi reżyser – zlepkiem biografii „dzieciaków”, które trafiały do Izby. Elbląscy licealiści aktywnie włączyli się w realizację policyjnego projektu. Dokonali znacznych modyfikacji dialogów, wprowadzili też do filmu charakterystyczną muzykę. Teksty piosenek stanowią komentarz filmowych wydarzeń, posuwają akcję naprzód, zmuszają do refleksji na poziomie uniwersalnym. Film można pobrać ze strony

internetowej Komendy Policji: <http://www.elblag.policja.gov.pl/?m=97> .

Przed projekcją filmu zapisz na plakacie pytania, na które uczestnicy będą szukali odpowiedzi podczas oglądania. Poproś, aby przygotowali notatniki.

„Życie jest jedno – to nie gra” - pytania dla widza:

- 1) Czy przedstawione w filmie wydarzenia, sytuacje, zachowania młodzieży są realistyczne? Czy zetknęliście się z podobnymi przypadkami?
 - 2) Jakie przepisy prawa „zaczęły kierować” życiem młodych ludzi od momentu, gdy zdarzył się „wypadek”? (Bo wypadek to dziwna rzecz – nigdy go nie ma, póki się nie zdarzy!)
 - 3) Jak można wykorzystać film w procesie kształcenia? Zapiszcie pomysły tematów lekcji, przedsięwzięć szkolnych, pytań do dyskusji, ćwiczeń, jakie można przeprowadzić w pracy z uczniami na bazie tego filmu.
 - 4) Zastanówcie się, jak jeszcze można ten film wykorzystać z punktu widzenia realizacji statutowych zadań szkoły?
4. Po projekcji poproś uczestników, aby w ciągu 10-15 minut uporządkowali swoje notatki (praca indywidualna). Następnie zaproś ich do rozmowy – niech najpierw spróbują odpowiedzieć na pierwsze pytanie (Czy przedstawione w filmie wydarzenia, sytuacje, zachowania młodzieży są realistyczne? Czy zetknęliście się z podobnymi przypadkami?).
5. Następnie porozmawiajcie o przepisach prawnych, które zaczęły „kierować” życiem młodych bohaterów filmu po złamaniu przez nich prawa (pytanie drugie). Zapisuj ich nazwy, cytuj odpowiednie fragmenty. Uwaga uczestnicy mogą mieć problem ze wskazaniem konkretnych przepisów. Musisz być przygotowany na to, że będzie im potrzebna pomoc. Możesz przygotować kserokopie fragmentów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i ustawy kodeks karny (załącznik 1). Możesz też korzystając z dostępu do internetu, wyszukiwać odpowiednie akty prawne i prezentować je uczestnikom. Analizując konkretne przepisy możecie posłużyć się zamieszczonymi poniżej pytaniami pomocniczymi:
- Czym w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich jest **demoralizacja**?
 - Co, w świetle u.p.n., oznacza określenie **nieletni**? Jakie granice wiekowe w odniesieniu do jakich spraw określa u.p.n.?
 - Na jakiej podstawie policja zatrzymała nieletnich sprawców? Kto zgłosił policji fakt wandalizmu? jaki obowiązek spełniał, zawiadamiając policję o zachowaniu młodych ludzi?
 - Które ze środków zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich zastosowano wobec Ani, Krzysztofa i Damiana?
 - itp.
6. Podsumuj sesję – zapytaj uczestników, do jakich przemyśleń i wniosków skłoniła ich analiza ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Możesz też poprosić uczestników o dokończenie w rundce zdania: *Znajomość ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich jest ważna dla szkoły, ponieważ.....*

SESJA II Jak efektywnie i efektownie kształtować postawy młodych obywateli państwa prawa ? (orientacyjny czas 2 x 45 min.)

Cele:

- uświadomienie uczestnikom skali zjawiska agresji i przemocy w środowisku szkolnym (zarówno w szkole jak i poza szkołą),
 - wypracowania banku pomysłów metodycznych przydatnych w szkolnej edukacji prawnej,
 - udoskonalenie warsztatu metodycznego – wzbudzenie kreatywności w planowaniu atrakcyjnego i skutecznego procesu dydaktyczno-wychowawczego.
1. Połącz uczestników w cztero-pięcioosobowe grupy. Niech członkowie każdej grupy, wykorzystując indywidualne notatki, wymienia się swoimi pomysłami na wykorzystanie filmu w procesie kształcenia oraz w realizacji statutowych zadań szkoły (3 i 4 pytanie dla widza). Przypomnij o podawaniu jak najbardziej konkretnych pomysłów: tematów lekcji, spotkań, zajęć, nazw przedsięwzięć szkolnych, pytań do dyskusji, a nawet opisów ćwiczeń itp. Każda grupa opracuje i przygotowuje plakat z pomysłami, które zaprezentuje na forum.
 2. Następnie zastanówcie się wspólnie, które z zaprezentowanych pomysłów są najbardziej oryginalne, najatrakcyjniejsze dla uczniów, możliwe do wykorzystania, najskuteczniejsze w budowaniu klimatu bezpiecznej szkoły. Możesz wręczyć każdemu uczestnikowi po trzy „cenki”- punkty, które przyzna wybranemu pomysłowi lub pomysłom¹. Zwróć również uwagę na pomysły wykorzystania filmu we współpracy z rodzicami uczniów.
 3. Przypomnij uczestnikom wyniki badań nad zjawiskiem przemocy w środowisku szkolnym – poproś o lekturę fragmentu załącznika do Uchwały Rady Ministrów z dnia 6 marca 2007 r. *Rządowy program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach „Zero tolerancji dla przemocy w szkole”* (załącznik 2). Zwróć uwagę na stwierdzony w badaniach fakt popełniania przez uczniów większości czynów zabronionych poza szkołą, po zajęciach dydaktycznych. Podkreśl znaczenie edukacji prawnej dzieci i młodzieży w kontekście funkcjonującego w ich świadomości mitu: nieletni-bezkarny.

Sesja III Szkolne burze - szkolne piorunochrony -procedury postępowania w sytuacjach kryzysowych (orientacyjny czas 2x45 min.)

Cele:

- przygotowanie uczestników do tworzenia lub modyfikacji szkolnych procedur postępowania w sytuacjach zagrożenia dzieci oraz młodzieży przestępczością i demoralizacją,
- zachęcenie uczestników do poszukiwania i wykorzystywania ciekawych publikacji dotyczących edukacji prawnej dzieci i młodzieży oraz algorytmów postępowania w szkolnych sytuacjach kryzysowych.

¹ Bogaty zestaw ćwiczeń do wykorzystania w pracy z uczniami można znaleźć w artykule: Małgorzata Jas, *Życie jest jedno – to nie gra, czyli jak łączyć edukację prawną dzieci i młodzieży z rozmowami o postawach i wartościach*, „Poradnik wychowawcy”, wrzesień 2007, Wyd. RAABE, Warszawa.

1. Podziel uczestników na 5 grup. Każda z grup losuje kartkę z opisem sytuacji z życia szkoły, sytuacji mających znamiona popełnienia przestępstwa lub demoralizacji (załącznik 3). Zadaniem każdej z grup będzie opracowanie, a następnie zapisanie w punktach na plakacie algorytm postępowania w opisanej sytuacji.
2. Po każdej prezentacji poproś uczestników o porównanie ustaleń z sugestiami zawartymi w internetowej publikacji Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej w Łodzi pt. **„Przewodnik po wybranych przepisach prawnych w sprawach nieletnich zagrożonych demoralizacją i przestępczością”**

<http://www.lodzka.policja.gov.pl/kwp/images/stories/przewodnik/przewodnik.pdf>

L.p.	Trudne sytuacje	Interpretacja w „Przewodniku...”
I.	Policja przybywa do szkoły w celu zatrzymania nieletniego sprawcy czynu karalnego, przebywającego na zajęciach.	Rozdział III.3.7. Algorytm postępowania dyrektora w przypadku, gdy zatrzymania nieletniego sprawcy czynu karalnego przebywającego na zajęciach w szkole – s. 27-28.
II.	Nauczyciel podejrzewa, że uczeń jest pod wpływem alkoholu lub narkotyków.	Rozdział IV.4.1. Algorytm postępowania w przypadku ujawnienia demoralizacji – s. 30-32.
III.	Uczeń nie realizuje obowiązku szkolnego	Rozdział IV.4.1. - Algorytm postępowania w przypadku ujawnienia demoralizacji – s. 32.
IV.	Do dyrektora szkoły, pedagoga szkolnego, nauczyciela dociera informacja o popełnieniu przestępstwa (wykroczenia) z kategorii przestępstw (wykroczeń) ściganych z urzędu.	Rozdział IV.4.2. - Algorytm postępowania w przypadku przestępstwa ściganego z urzędu – s.32-37.
V.	Do dyrektora szkoły, pedagoga szkolnego, nauczyciela dociera informacja o popełnieniu przestępstwa (wykroczenia) z kategorii przestępstw (wykroczeń) ściganych z na wniosek pokrzywdzonego.	Rozdział IV.4.3. - Algorytm postępowania w przypadku przestępstwa ściganego na wniosek pokrzywdzonego – s.38-39.

3. Na zakończenie tej sesji zachęć uczestników do dyskusji na temat: przestępstwa i wykroczenia na terenie szkoły – przepisy prawa a rzeczywistość. Wnioski z dyskusji zapisuj na plakacie. Porozmawiajcie o dylematach i konfliktach etycznych, jakie przeżywają nauczyciele w sytuacjach, gdy podejmują decyzję o powiadomieniu policji lub sądu rodzinnego o dostrzeżonych przejawach demoralizacji ucznia lub o popełnieniu przez niego przestępstwa. W dyskusji możecie wykorzystać również sformułowane poniżej pytania:

1. Czy ja-nauczyciel, pracujący z uczniem „trudnym”, wchodzącym w konflikt z prawem, wykorzystuję wszystkie znane mi metody i formy wspierania ucznia?
2. Czy my-rada pedagogiczna, wykorzystujemy wszystkie znane nam metody i formy wspierania ucznia, który narusza prawo?
3. Czy oferujemy uczniom pomoc, gdy mają problemy?

4. Czy uczniowie wiedzą o tym, że chcemy im pomóc? Skąd o tym wiedzą? Po czym mogą to poznać?
5. itp.

SESJA IV Aby nie popełnić cudzych błędów... (orientacyjny czas 3x45 min.)

Cele:

- poszerzenie wiedzy na temat konsekwencji łamania prawa przez uczniów i innych członków szkolnej społeczności, zwrócenie uwagi na złożoność sytuacji związanych z łamaniem prawa,
 - wypracowanie banku pomysłów metodycznych przydatnych w szkolnej edukacji prawnej (c.d.),
 - wdrożenie uczestników do poszukiwania i wykorzystywania ciekawych publikacji dotyczących edukacji prawnej dzieci i młodzieży (c.d.),
 - zachęcenie uczestników do wzbogacenia oferty szkoły dla innych niż uczniowie klientów (np. rodziców i opiekunów uczniów).
1. Zaproponuj uczestnikom zapoznanie się z relacjami z autentycznych spraw toczących się przed sądem, opublikowanymi w przywołanym wcześniej internetowym „Przewodniku po wybranych przepisach prawnych w sprawach nieletnich zagrożonych demoralizacją i przestępczością” (felietony sędzi Anny Marii Wesołowskiej). W przewodniku opisano 12 spraw – jeśli jest to możliwe utwórz tyle grup. Wręcz każdej grupie polecenie (załącznik 3). Każda grupa zajmie się innym problemem opisanym we wskazanym przez Ciebie felietonie (numer grupy odpowiada numerowi felietonu). Poproś grupy aby zapoznały się z treścią felietonów oraz przeanalizowały je pod kątem następujących pytań:
 - a) *Jaki jest kontekst prawny analizowanej sytuacji?*
 - b) *Czy, Waszym zdaniem, warto zapoznać z treścią wybranych felietonów uczniów i ich rodziców? Dlaczego?*
 - c) *Jeśli tak, jak to zrobić? Jak wykorzystać felietony w procesie kształcenia? Jak wykorzystać je we współpracy z rodzicami?*
 2. Zaproś przedstawicieli grup do prezentacji ustaleń na forum. Zapisuj pomysły dotyczące wykorzystania felietonów na kartkach A4 (każdy pomysł na oddzielnej kartce) – umieść je obok plakatów wypracowanych przez grupy w ćwiczeniach wykonywanych na sesji II (bank pomysłów na wykorzystanie filmu w procesie edukacji prawnej uczniów).
 3. Cudze chwalicie, swego nie znacie? – zachęć uczestników do odwiedzenia stron internetowych komendy wojewódzkiej policji w swoim regionie, strony najbliższej komendy miejskiej policji. Poproś o ocenę zamieszczonych tam informacji i materiałów. Zwróć szczególną uwagę na ofertę wydziałów do spraw przestępczości nieletnich oraz wydziałów prewencji.
 4. Podsumuj całe spotkanie zwracając szczególną uwagę na wypracowany przez uczestników bank pomysłów możliwych do wykorzystania w edukacji prawnej uczniów oraz różnorodność możliwych do wykorzystywania materiałów i źródeł informacji.

ZAŁĄCZNIK 1

**Wybrane akty prawne,
mające zastosowanie w postępowaniu
wobec nieletnich bohaterów filmu „Życie jest jedno – to nie gra”**

**USTAWA
z dnia 26 października 1982 r.
o postępowaniu w sprawach nieletnich**

(tekst jednolity: DZ.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109)

(zmiany: DZ.U. z 2002 r. Nr 58, poz. 542; z 2003 r. Nr 137, poz. 1304 i Nr 223, poz. 2217
oraz z 2005 r. Nr 169, poz. 1413)

W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa stanowi się, co następuje:

**Dział I
Przepisy ogólne**

Art. 1.

§ 1. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- 1) **zapobiegania i zwalczania demoralizacji - w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18,**
- 2) **postępowania w sprawach o czyny karalne - w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17,**
- 3) **wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych - w stosunku do osób,** względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

§ 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

- 1) "nieletnich" - rozumie się przez to osoby, o których mowa w § 1,
- 2) "czynie karnym" - rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako:
 - a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo
 - b) wykroczenie określone w art. 51, 62, 69, 74, 76, 85, 87, 119, 122, 124, 133 lub 143 Kodeksu wykroczeń.²

Art. 2.

Przewidziane w ustawie działania podejmuje się w wypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuści się czynu karnego.

Art. 3.

§ 1. W sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc

² art. 51 (zakłócenie porządku publicznego), art. 69 (niszczenie i uszkodzanie znaków umieszczonych przez organ państwowy), art. 74 (uszkodzanie znaków lub urządzeń zapobiegających niebezpieczeństwu), art. 76 (rzucanie kamieniami w pojazd będący w ruchu), art. 85 (samowolna zmiana znaków lub sygnałów drogowych), art. 87 (prowadzenie pojazdów przez osobę będącą po użyciu alkoholu), art. 119 (kradzież lub przywłaszczenie mienia o wartości – obecnie do 250 zł), art. 122 (paserstwo mienia o wartości – obecnie do 250 zł), art. 124 (niszczenie lub uszkodzanie mienia, jeśli szkoda nie przekracza – obecnie 250 zł), art. 133 (spekulacja biletami wstępu), art. 143 (utrudnianie korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego).

do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

§ 2. W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego.

[...]

Art. 4.

§ 1. Każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o **demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek** odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu.

§ 2. Każdy, dowiedziawszy się o **popełnieniu czynu karalnego** przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję.

§ 3. Instytucje państwowe i organizacje społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję oraz przedsięwziąć czynności nie cierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu.

Art. 4a.

Podmioty współdziałające z sądem rodzinnym, a w szczególności: instytucje państwowe, społeczne lub jednostki samorządowe oraz osoby godne zaufania, w zakresie swego działania, udzielają na żądanie sądu rodzinnego informacji niezbędnych w toku postępowania.

Dział II

Środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości nieletnich

Art. 5.

Wobec nieletniego mogą być stosowane **środki wychowawcze oraz środek poprawczy** w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym; kara może być orzeczona tylko w wypadkach prawem przewidzianych, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego.

Art. 6.

Wobec nieletnich sąd rodzinny może:

- 1) udzielić upomnienia,
- 2) zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia,
- 3) ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna,
- 4) ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania - udzielających poręczenia za nieletniego,
- 5) **zastosować nadzór kuratora,**
- 6) skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji

zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją,

7) orzec zakaz prowadzenia pojazdów,

8) orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego,

9) orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej, w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej albo ośrodka szkolno-wychowawczym,

10) orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym,

11) zastosować inne środki zastrzeżone w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosować środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Art. 7.

§ 1. Sąd rodzinny może:

1) zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym,

2) zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego.

§ 2. Sąd może zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego.

[...]

Art. 10.

Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a), jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego.

[...]

Art. 14.

W sprawach nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego, sąd rodzinny stosuje odpowiednio przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, Kodeksu karnego skarbowego lub Kodeksu wykroczeń, jeżeli nie są sprzeczne z niniejszą ustawą.

Dział III

Postępowanie przed sądem

Rozdział 1

Przepisy ogólne o postępowaniu

Art. 15.

Sprawy nieletnich należą do właściwości sądu rodzinnego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

[...]

Art. 30.

§ 1. W postępowaniu w sprawie nieletniego stronami są:

1) nieletni,

2) rodzice lub opiekun nieletniego,

3) prokurator.

[...]

Art. 36.

§ 1. W postępowaniu wyjaśniającym nieletni może mieć obrońcę. Jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców lub opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy, prezes sądu wyznacza obrońcę z urzędu.

Rozdział 3

Postępowanie wyjaśniające

Art. 40.

§ 1. Jeżeli jest to konieczne ze względu na okoliczności sprawy, Policja może zatrzymać, a następnie umieścić w policyjnej izbie dziecka nieletniego, co do którego istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełnił czyn karalny, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów tego czynu, albo gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego.

§ 5. O zatrzymaniu nieletniego należy niezwłocznie, nie później niż w ciągu 24 godzin od chwili zatrzymania, zawiadomić właściwy sąd rodzinny.

Art. 42

§ 2. Jeżeli sędzia rodzinny uzna, że zachodzą warunki do umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, wydaje postanowienie o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu poprawczym.

§ 3. Jeżeli w toku postępowania wyjaśniającego ujawnione zostaną okoliczności uzasadniające orzeczenie wobec nieletniego kary na podstawie art. 10 § 2 Kodeksu karnego³, sędzia rodzinny wydaje postanowienie o przekazaniu sprawy prokuratorowi. W razie ujawnienia nowych okoliczności wskazujących, iż nie zachodzi potrzeba orzeczenia kary, prokurator nie sporządza aktu oskarżenia i przekazuje sprawę sędziemu rodzinnemu.

Art. 43.

§ 1. W postanowieniu o rozpoznaniu sprawy podaje się dane o tożsamości nieletniego oraz o demoralizacji nieletniego.

§ 2. W sprawach o czyn karalny postanowienie powinno zawierać ponadto:

- 1) dokładne określenie zarzucanego czynu, ze wskazaniem czasu, miejsca i skutków, w tym wysokości wyrządzonej szkody, oraz innych okoliczności jego popełnienia,
- 2) wskazanie przepisu ustawy karnej, pod który zarzucany czyn podpada,
- 3) dane o uprzednio stosowanych wobec nieletniego środkach wychowawczych i poprawczych,
- 4) wykaz dowodów do bezpośredniego przeprowadzenia lub ujawnienia na rozprawie.

Rozdział 4

Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze

Art. 44.

W postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym stosuje się art. 36 § 1.
[...]

³ Art. 10 § 1. Na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat

§ 2. Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 252 § 1 lub 2 oraz w **art. 280**, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.

Wymienione w cytowanym Art. 10 § 2 czyny zabronione to: zamach na życie Prezydenta RP (art. 134), zabójstwo (art. 148 § 1, 2 lub 3), umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, także takie, którego następstwem jest śmierć człowieka (art. 156 § 1 lub 3), przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym przez zastosowanie podstępów, gwałtu na osobie lub groźby bezpośredniego użycia takiego gwałtu (art. 166), spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym zagrażającej życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach (art. 173 § 1 lub 3), wzięcie lub przetrzymywanie zakładnika w celu zmuszenia organu państwowego lub samorządowego, instytucji, organizacji, osoby fizycznej lub prawnej albo grupy osób do określonego zachowania się (art. 252 § 1 lub 2) oraz rozbój (**art. 280**).

Art. 46.

§ 1. Do postanowienia w przedmiocie zastosowania środków wychowawczych mają odpowiednie zastosowanie przepisy art. 43; w sprawach o czyn karalny postanowienie powinno ponadto zawierać stwierdzenie, czy nieletni zarzucony mu czyn popełnił.

[...]

Art. 47.

Jeżeli w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym ujawnią się okoliczności uzasadniające umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym lub orzeczenie kary, stosuje się odpowiednio przepisy art. 42 § 2 i 3.

[...]

Rozdział 5

Postępowanie poprawcze

[...]

Art. 49.

Nieletni musi mieć obrońcę przed sądem, a wcześniej - jeżeli został umieszczony w schronisku dla nieletnich.

Art. 50.

Sąd rodzinny orzeka na rozprawie w składzie jednego sędziego i dwóch ławników.

Art. 51.

§ 1. O terminie rozprawy zawiadamia się prokuratora oraz nieletniego, jego obrońcę i rodziców lub opiekuna.

§ 2. Udział nieletniego i jego obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy.

§ 3. Udział prokuratora w rozprawie jest obowiązkowy w sprawach o czyny karalne określone w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3, art. 252 § 1 lub 2 oraz w **art. 280 Kodeksu karnego**. W sprawach o inne czyny karalne niestawiennictwo prokuratora nie tamuje rozpoznania sprawy.

§ 4. Niestawiennictwo rodziców lub opiekuna nie tamuje rozpoznania sprawy, chyba że sąd uzna ich obecność za niezbędną.

[...]

Art. 53.

§ 1. Rozprawa odbywa się z wyłączeniem jawności, chyba że jawność rozprawy jest uzasadniona ze względów wychowawczych.

[...]

Art. 55.

§ 1. Jeżeli sąd dojdzie do przekonania, że wystarczające jest zastosowanie środków wychowawczych, wydaje postanowienie o zastosowaniu tych środków.

§ 2. W sprawie umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym sąd orzeka wyrokiem.

[...]

USTAWA

z dnia ~~6 czerwca~~ 1997 r.

~~Kodeks karny~~

(Dz.U. ~~1997~~ Nr 88, poz. 553)

Rozdział XXXV

Przestępstwa przeciwko mieniu

Art. 280 § 1. Kto kradnie, używając przemocy wobec osoby lub grożąc natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

ZAŁĄCZNIK 2

Źródło: Załącznik do Uchwały nr 28/2007 Rady Ministrów z dnia 6 marca 2007, Rządowy program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach „Zero tolerancji dla przemocy w szkole” str.6-8

II. Diagnoza problemu agresji i przemocy w środowisku szkolnym

W celu zbadania rozmiarów zjawiska agresji i przemocy w środowisku szkolnym Ministerstwo Edukacji Narodowej sfinansowało trzy edycje badań w szkołach różnych typów. Badania zostały przeprowadzone przez Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej we współpracy z Uniwersytetem w Eichstedt w Bawarii oraz Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego:

- I edycja w 1997 roku: wyniki przedstawiono w publikacji pod red. prof. K. Ostrowskiej i J. Tatarowicza pt. „Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich”. CMPP-P, MEN 1998 r.
- II edycja w 2000 roku: wyniki zamieszczono w monografii prof. J. Surzykiewicz pt. „Agresja i przemoc w szkole”, CMPPP, 2001 rok.
- III edycja w roku szkolnym 2003/2004: wyniki badań zostały po raz pierwszy zaprezentowane na konferencji poświęconej tej problematyce zorganizowanej przez MENiS i CMPPP w dniach 28-29 maja 2004 r. w Warszawie, „Szkoła wobec agresji”, a następnie opublikowane w pozycji pt. „Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997-2003” K. Ostrowska, J. Surzykiewicz CMPPP, Warszawa 2005.

W badaniach wykorzystano zaproponowany przez J. Surzykiewicza podział na **kategorie zachowań agresywno-przemocowych**:

- agresję i przemoc fizyczną,
- agresję i przemoc werbalną,
- agresję i przemoc psychiczną,
- agresję i przemoc przeciwko rzeczom,
- agresję i przemoc z użyciem broni,
- agresję i przemoc seksualną,
- agresję przeciw nauczycielom i zachowania zakłócające relacje interpersonalne w rodzinie.

Zachowania najczęściej występujące przedstawiają się następująco:

- oszukiwanie nauczycieli – 43,6% badanych;
- utrudnianie prowadzenia lekcji nauczycielom – 40,8% badanych;
- obrażanie i wymyślanie innym uczniom – 40,3 % badanych;
- bazgranie, pisanie na ścianach, ławkach – 37,5% badanych;
- umyślne potrącanie innych – 32,9 % badanych;
- upijanie się – 30,1 % badanych;
- rozpowszechnianie kłamstw o innych – 28,2 % badanych;
- bicie się z koleżankami i kolegami – 25,3% badanych.

Uczniowie dopuszczają się także zachowań, które noszą znamiona czynów karalnych.

Wprawdzie odsetek takich uczniów nie jest duży, to jednak ujawniane przez media drastyczne wydarzenia z zastosowaniem przemocy w szkole znajdują potwierdzenie zarówno w badaniach z 1997, jak i 2003 roku. 11,3 % uczniów przyznaje się do zmuszania innych do

robienia czegoś, na co oni nie mają ochoty, czyli do klasycznej przemocy, 4,5% badanych przyznało, że biło tak silnie, iż ktoś odniósł obrażenia, a 1,8% badanych, że uderzyło nauczyciela. Do zachowań noszących znamiona naruszenia prawa przyznało się od 1,4% do 2,9% badanych uczniów, w tym:

- 1,4% do grożenia użyciem pistoletu;
- 1,8% do uderzenia nauczyciela;
- 1,8% do przywłaszczenia pieniędzy powyżej 100 zł;
- 2,0% do przymuszania do zachowań seksualnych;
- 2,3% do grożenia użyciem gazu, noża, żyletki;
- 2,5% do niszczenia rzeczy nauczyciela;
- 2,8% do używania w czasie bójki ostrych narzędzi;
- 2,8% do podpalania miejsc w szkole lub poza szkołą;
- 2,9% do zaczepiania i prowokowania zachowań seksualnych.

Badaniami objęta była reprezentatywna próba ogólnopolska uczniów (uczniowie szkół wszystkich typów: podstawowych, gimnazjów i ponadgimnazjalnych), a więc uprawnionym jest sformułowanie, iż we wszystkich szkołach istnieją sytuacje noszące znamiona naruszeń norm moralnych, prawnych i społecznych. Najczęściej do różnych form zachowań agresywno- przemocowych przyznają się uczniowie gimnazjów i szkół zawodowych.

Należy jednak wskazać, iż istnieje niemała przestrzeń uczniowskiego środowiska wolna od agresji i przemocy.

Analiza liczby zachowań agresywnych charakterystycznych dla danego ucznia pozwoliła wyróżnić **w całej badanej grupie 5 podgrup:**

- I. Wolna od zachowań agresywnych – dotyczy 19,8 % badanych.
- II. Przypadkowych agresorów – dotyczy 22,5% uczniów mających na swoim koncie jedno-dwa zachowania agresywne.
- III. Okazjonalnych agresorów – dotyczy 24,1% uczniów mających na swoim koncie od 3 do 5 zachowań agresywnych.
- IV. Kulturowych agresorów – dotyczy 29,2% uczniów mających na swoim koncie od 6 do 16 zachowań agresywnych.
- V. Nałogowych agresorów – dotyczy 4,4% uczniów mających na swoim koncie od 17 do 41 zachowań agresywnych w ciągu roku.

Warto przy tym wyraźnie podkreślić, że uzyskane wyniki badań dotyczyły zachowań, które miały miejsce nie tylko na terenie szkoły. Większość zdarzeń miała miejsce poza szkołą, po zajęciach dydaktycznych.

W marcu 2006 r. w ramach kampanii medialnej „Szkoła bez przemocy”, realizowanej przez grupy wydawnicze Polska Presse i Orkla Press, zostały przez CBOS przeprowadzone badania reprezentatywne oparte na metodologii wypracowanej przez Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno Pedagogicznej, których wyniki potwierdzają przytoczone powyżej dane.

ZAŁĄCZNIK 3

Trudne sytuacje w szkole

(Tabela do rozcięcia – grupy losują kartkę z opisem sytuacji. Do tej sytuacji wypracowują na plakacie procedurę postępowania).

I.	Policja przybywa do szkoły w celu zatrzymania nieletniego sprawcy czynu karalnego, przebywającego na zajęciach.
II.	Nauczyciel podejrzewa, że uczeń jest pod wpływem alkoholu lub narkotyków.
III.	Uczeń nie realizuje obowiązku szkolnego.
IV.	Do dyrektora szkoły, pedagoga szkolnego, nauczyciela dociera informacja o popełnieniu przestępstwa (wykroczenia) z kategorii przestępstw (wykroczeń) ściganych z urzędu.
V.	Do dyrektora szkoły, pedagoga szkolnego, nauczyciela dociera informacja o popełnieniu przestępstwa (wykroczenia) z kategorii przestępstw (wykroczeń) ściganych z na wniosek pokrzywdzonego.

ZAŁĄCZNIK 4

Sędzia Anna Maria Wesołowska, gorąca zwolenniczka edukacji prawnej dzieci i młodzieży, jest autorką wielu felietonów, poświęconym przypadkom łamania prawa przez młodych ludzi. Jej teksty można przeczytać na łamach prasy oraz w publikacjach zwartych.

W „**Przewodniku po wybranych przepisach prawnych w sprawach nieletnich zagrożonych demoralizacją i przestępczością**”, wydany przez Wydział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Łodzi, zajęła się kilkunastoma wykroczeniami i przestępstwami, których „bohaterami” są uczniowie lub inni „aktorzy” szkolnej sceny. Opisywane przez autorkę sytuacje mają niestety często swój finał na sali sądowej. W „Przewodniku...” sędzia Anna Maria Wesołowska odniosła się m.in. do takich spraw, jak:

- I. Rozbój
- II. Wprowadzanie do obrotu narkotyków
- III. Posiadanie narkotyków
- IV. Tolerowanie narkotyków w pubach, lokalach rozrywkowych itp.
- V. Uprawa marihuany (konopi) oraz maku
- VI. Przymusowe leczenie małoletniego narkomana
- VII. Rozpijanie małoletniego
- VIII. Przemoc emocjonalna wobec dziecka
- IX. Udział w bójce lub pobiciu
- X. Mediacja
- XI. Płatna protekcja
- XII. Łapownictwo bierne i czynne

Teraz pora na lekturę – wejdźcie na stronę

<http://www.lodzka.policja.gov.pl/kwp/images/stories/przewodnik/przewodnik.pdf>

- I. Rozbój (s. 43)
- II. Narkotyki (s. 45)
- III. Narkotyki w plecaku (s. 50)
- IV. Narkotyki w pubach (s. 52)
- V. Marihuana w doniczce (s. 53)
- VI. Przymusowe leczenie małoletniego narkomana (s. 54)
- VII. Rozpijanie małoletniego (s. 56)
- VIII. Znęcanie się (s. 57)
- IX. Udział w bójce lub pobiciu (s. 60)
- X. Mediacja (s. 61)
- XI. Płatna protekcja (s. 63)
- XII. Łapownictwo bierne i czynne (s. 66, 67)

Zapoznajcie się z treścią wybranego felietonu (numer grupy odpowiada numerowi felietonu) oraz przeanalizujcie go pod kątem następujących pytań:

- a) Jaki jest kontekst prawny analizowanej sytuacji?
- b) Czy, Waszym zdaniem, warto zapoznać z treścią wybranych felietonów uczniów i ich rodziców? dlaczego?
- c) Jeśli tak, jak to zrobić? jak wykorzystać felietony w procesie kształcenia? jak wykorzystać je we współpracy z rodzicami?